

Motion till riksdagen 2023/24:2705

av **Ulrika Westerlund m.fl. (MP)**

Ett rikare liv för äldre

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att diskrimineringen mot äldre och ålderismen måste minska i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att DO:s tillsyn av de aktiva åtgärder som görs för att förebygga åldersdiskriminering behöver öka och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om screeningprogrammen för att upptäcka vissa sjukdomar och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten bör gå före och aktivt verka för att människor ska kunna arbeta längre om de vill, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att åldersgränserna i studiestödssystemet bör kopplas till riktåldern för pension och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att studiestöd på deltidnivå vid 25 procents studietakt bör övervägas och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en nationell handlingsplan mot ålderism och åldersdiskriminering bör tas fram och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att DO behöver få skarpare verktyg för sin tillsyn av åldersdiskriminering och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över hur tekniska lösningar kan erbjudas de som behöver det, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att äldre bör ha rätt till digital support och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bredband i hela landet och tillkännager detta för regeringen.

12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om Digitaliseringsrådets förslag för att nå ökad digital jämlikhet och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Socialstyrelsen bör få i uppdrag att kontinuerligt göra etiska granskningar av utvecklingen av användande av AI-teknik i vård och äldreomsorg och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om boendeformer med särskild hbtqi-inriktning och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stöd för att kompetenshöja personal och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om det aviserade uppdraget om äldre hbtqi-personers egna erfarenheter och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om folkhälsolag och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att återkomma med förslag om äldreomsorgslag och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vaccinationsprogram för äldre och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av en kunskapsbaserad vård och omsorg och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om hälsosamtal för äldre och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att erbjudas träning och rehabilitering och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ett rehabiliterande och hälsofrämjande arbetssätt ska vara en del i alla vård- och omsorgsutbildningar och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om fysisk aktivitet på recept och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om sexuell hälsa och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ökad kunskap hos hemtjänstpersonal om psykisk ohälsa bör finnas med i den nationella strategin mot ofrivillig ensamhet och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att följa upp regelverket för läkemedel för äldre och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över om en lex Gulli behöver införas och tillkännager detta för regeringen.
29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det behövs en översyn med ökade krav och ett förtydligande av kriterierna för när enkla respektive fördjupade läkemedelsgenomgångar ska genomföras och tillkännager detta för regeringen.
30. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att den lägsta nivån för fördjupade läkemedelsgenomgångar ska vara minst vid flytt till vård- och omsorgsboende och vid hälso- och sjukvårdsinsatser inom den kommunala hälso- och sjukvården och tillkännager detta för regeringen.
31. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att läkemedel ska erbjudas i provförpackning innan större mängder för långvarig behandling ges till en ny patient och tillkännager detta för regeringen.

32. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av kultur för äldre och tillkännager detta för regeringen.
33. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att det dagligen ska finnas tillgång till kulturella och sociala aktiviteter på särskilda boenden och tillkännager detta för regeringen.
34. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om enprocentsmålet för konstnärlig utsmyckning i offentlig miljö och tillkännager detta för regeringen.
35. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att stötta föreningslivet och folkhögskolor och tillkännager detta för regeringen.
36. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att stimulera mentorskap och underlätta kunskapsöverföring mellan generationer och tillkännager detta för regeringen.
37. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att det finns flexibla och lättillgängliga möjligheter till avlastning vid anhörigvård och tillkännager detta för regeringen.
38. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om patientkontrakt och SIP och tillkännager detta för regeringen.
39. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tredelad föräldraförsäkring och tillkännager detta för regeringen.
40. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om politiska uppdrag och proportionellt bättre representation och tillkännager detta för regeringen.
41. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att arbetshjälpmedel ska kunna skrivas ut även för att kunna ha förtroendeuppdrag, oavsett ålder, och tillkännager detta för regeringen.
42. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stärkta insatser mot ofrivillig ensamhet och självmord och tillkännager detta för regeringen.
43. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att äta tillsammans med andra och tillkännager detta för regeringen.
44. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett levande samhälle och äldrevänliga städer och tillkännager detta för regeringen.
45. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett Sverigekort för billiga resor med kollektivtrafik i hela landet och tillkännager detta för regeringen.
46. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om eldrivna hjälpmedel och tillkännager detta för regeringen.
47. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om komplettering av färdtjänstlagen för tillfälliga resor och tillkännager detta för regeringen.
48. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rutiner när ett färdtjänsttillstånd går ut, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
49. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förlänga rätten att fortsätta arbeta och tillkännager detta för regeringen.
50. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om hisstöd och tillkännager detta för regeringen.
51. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rätt att flytta till mellanboende och tillkännager detta för regeringen.
52. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behov av att utreda stimulans för att fler kollektivhus och kooperativa hyresrätter ska byggas, t.ex. genom statliga egnahemslån, och tillkännager detta för regeringen.

53. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en person inte ska kunna nekas att hyra en lägenhet med hänvisning till särskilda inkomstkrav och tillkännager detta för regeringen.
54. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om grön utemiljö i upphandlingar och valfrihetssystem och tillkännager detta för regeringen.
55. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att skapa ”gröna paraplyer” längs gångvägar och platser med bänkar där träd skuggar och tillkännager detta för regeringen.
56. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om husdjur och djur i vården och tillkännager detta för regeringen.
57. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa en rätt till flyttstöd i socialtjänstlagen och tillkännager detta för regeringen.
58. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att stärka kravet i socialtjänstlagen på kommunernas förebyggande arbete och uppsökande verksamhet i fråga om äldre och tillkännager detta för regeringen.
59. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om egeninläggning på korttidsboende och tillkännager detta för regeringen.
60. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om hemtjänst utan behovsprövning och tillkännager detta för regeringen.
61. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över ett system med personligt ombud eller motsvarande för äldre som är i behov av det, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
62. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett nytt stöd vid missförhållanden och tillkännager detta för regeringen.
63. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att den äldre ska kunna få hjälp med förfrågningar inför val av utförare och tillkännager detta för regeringen.
64. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bättre grundtrygghet i pensionen och tillkännager detta för regeringen.
65. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bättre information om kommande pensionsnivå och tillkännager detta för regeringen.
66. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett system för rimliga hyror i specialboenden och tillkännager detta för regeringen.
67. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjligheten att betala med olika betalningsmedel bör ses som en rättighet och tillkännager detta för regeringen.

Ett rikare liv för äldre

När en människa börjar betraktas som äldre är en glidande skala. Ofta är det samhället som börjar kategorisera och förhålla sig annorlunda innan en själv känner behov av det. Oavsett vilken ålder man pratar om – 55-plus, pensionsåldern eller senare – är det helt uppenbart när samhället pratar om äldre som en grupp. I själva verket är det individer som levt länge, hunnit utveckla sin individualitet och har olika intressen och erfarenheter och därför förmodligen är mer olika sinsemellan än vad människor är i andra

åldrar. Det här är en rikedom för samhället, en kunskap och erfarenhet att värna och ta vara på. Det berikar.

Därför är alla svepande beskrivningar om "våra äldre" klart problematiska. Liksom likriktade lösningar där individers egen vilja och kreativitet inte får plats. Liksom om delar av samhället konstrueras så att de mer utestänger än tar till vara och understödjer. Det behöver vara precis tvärtom.

En viktig uppgift för samhället är därför att årsrika människor i så hög grad som möjligt kan fortsätta att leva sina liv som de själva vill, att de kan dela med sig av sin erfarenhet och kunskap och att samhället har sätt att ta tillvara det. Att vi har tid och plats för mellanmännsliga möten och relationer, eftertanke och etik i vardagen.

Allt det här behöver samhället bana vägen för. Stödinsatser och genomtänkta strukturer behöver därför finnas på plats och erbjudas de som behöver innan akuta behov uppstår. Därför att det kan förhindra och förskjuta behoven och bana väg för det goda åldrandet och det rika liv vi alla vill ha. Vi kan som samhälle förebygga väldigt mycket om vi bara vill.

1 Ett rikare liv genom ett samhälle som är anpassat för alla, fritt från diskriminering

Ett samhälle som är tänkt för alla är ett bra samhälle. Funktionshinderrörelsen pratar universellt om design, ett tänkande som är minst lika viktigt när det gäller äldre. Samhället måste fungera för alla. Tyvärr finns en tendens att vissa saker har blivit svårare för en del medan det blivit enklare för andra.

1.1 Minska ålderismen

Forskningen talar om ålderismen och de stereotypa föreställningar många har angående äldre. Det finns ren diskriminering och diskriminering som samverkar (såsom t ex ålder och kön, ålder och etnicitet eller både och). Och det finns ålderism som är förutfattade meningar och som helt klart får en diskriminerande betydelse. Det är t ex väldigt viktigt att se över de särregler vi har i samhället vad gäller ålder. Varför finns de där och är de adekvata?

Att Sverige är mer ålderistiskt än andra länder har lyfts t ex av WHO. Enligt World Values Survey, ett globalt forskarnätverk som studerar människors värderingar, är Sverige ett av de länder i världen där det förekommer mest ålderism och respekten för äldre är låg. Sverige är enligt deras studier det femte sämsta landet i världen på att respektera äldre. En annan besvärande uppgift de lyfter är att bara ca 20 procent av svenskarna ser med respekt på medmänniskor som är över 70 år.

Vikten av aktiva åtgärder

I diskrimineringslagen finns krav på att alla arbetsgivare och utbildningsanordnare ska se till att aktiva åtgärder görs för att förebygga diskriminering. Det räcker inte med ett dokument såsom tidigare, utan det ska ske kontinuerligt. Det här är något som Miljöpartiet i regering medverkat till finns på plats. Vi anser att DO:s tillsyn av de aktiva åtgärder som görs för att förebygga åldersdiskriminering skulle behöva öka. Det är en fråga som även lyfts av Delegationen för senior arbetskraft. Att avidentifiera

ansökningshandlingar bli för ålder så långt som möjligt i en anställningsprocess ser vi som viktigt.

Screeningprogram

En särregel som behöver ses över är screeningprogrammen för att upptäcka vissa sjukdomar. Det är angeläget att screeningprogrammets åldersgränser ses över och uppdateras utifrån ny forskning. Tidig upptäckt av t ex bröstcancer har stor betydelse för kvinnor i alla åldrar; det minskar behov av radikala åtgärder och eventuell dödlig utgång vilket behöver vägas in. En fungerande screening för män och prostatacancer är också angeläget. Det är överhuvudtaget angeläget med mer forskning som berör äldre. I det fall det inte finns tillräckligt med forskning att tillgå bör inte människor uteslutas från screeningprogram. Detta vill vi ge regeringen tillkänna.

Arbetsmarknaden

IFAU presenterade 2017 resultaten från en undersökning med fiktiva ansökningar till arbeten. Man fann att ”sannolikheten att bli kontaktad av en arbetsgivare faller kraftigt redan från 40-årsåldern”. I andra länder blir personer presidenter eller får andra viktiga positioner tack vare hög ålder; i Sverige anses man snabbt passé.

Delegationen för senior arbetskraft, som tillsattes av regeringen hösten 2018, har tagit fram ett antal viktiga rapporter och presenterade sitt slutbetänkande 2020 med namnet ”Äldre har aldrig varit yngre – allt fler kan och vill arbeta längre”. Vi instämmer i ett flertal av förslagen såsom att staten som arbetsgivare bör gå före och aktivt verka för att människor kan arbeta längre om de vill samt att det bör bli ännu lättare att gå en kortare yrkesinriktad utbildning på deltid eller kvällstid, något som i sig skulle främja möjligheten till yrkesbyten och en förnyad yrkeskarriär. Delegationen anser också att åldersgränserna i studiestödssystemet bör kopplas till riktåldern för pension och därmed successivt höjas i takt med denna. Även möjligheten att finansiera studier med studiestöd på deltidnivån 25 procentstudietakt bör övervägas.

Den 1 oktober i år höjs åldersgränsen för rätt till studiemedel från 56 till 60 år, så även för studiestartsstöd. Det är ett viktigt första steg.

Vi anser att flera av delegationens förslag är bra och kan bidra till att äldre människors erfarenhet kan komma till användning på nya sätt. Det kan stärka den enskilde, som ges möjlighet att fortsätta arbeta i sin egen takt, och stärka den aktuella funktionen och kan i ett större perspektiv bidra till att minska ålderismen i samhället.

Sammantaget anser vi dock att ålderism och åldersdiskriminering är utbredd i dagens samhälle inom många olika områden. För att ta steg framåt på området anser vi att en nationell handlingsplan mot ålderism och åldersdiskriminering bör tas fram. Det är angeläget för hela samhället. Vi anser också att DO behöver få skarpare verktyg för sin tillsyn av åldersdiskriminering.

1.2 Det digitala samhället

Allt fler äldre som passerar 65-årsgränsen är kunniga digitalt, men fortfarande finns en grupp äldre som behöver stöd eller analoga alternativ. Även de som är kunniga digitalt kan efter hand ha svårare att hantera t ex små knappar eller, när den kognitiva förmågan avtar, att hänga med i utvecklingen. I synnerhet om det är svårt att få stöd vid olika

typer av problem. De som arbetar har ofta någon serviceenhet som kan hjälpa till med olika problem. Det finns inte för den som slutat arbeta.

Även för de som inte tidigare har varit digitalt delaktiga kan en ökad digital delaktighet innebära en ökad livskvalitet. Att kunna göra inköp digitalt, att kunna delta i sammanhang på nya sätt. Digital rehabilitering på distans ger möjligheter för den som har svårt att ta sig till vårdcentralen. Men en förutsättning är att en har möjlighet att ta del av digitaliseringens fördelar.

Det blir ett särskilt stort problem om samhället övergår till att enbart använda sig av digitala lösningar. De som då inte kan hantera tekniken hänger inte med och blir uteslutna från både utvecklingen och moderniseringen av respektive tjänst.

För en tid sedan bidrog Miljöpartiet i regering till att den lag som klassar bristande tillgänglighet som diskriminering också ska gälla mindre företag. Det är en fråga vi har drivit länge. Enkla hinder ska tas bort och man bör på olika sätt möjliggöra för alla människor att ta del av ens tjänster. I det ljuset blir det orimligt att skapa nya hinder som helt utesluter, så länge alternativ inte finns.

Tekniska lösningar behöver erbjudas alla äldre över en viss ålder. Utan detta riskerar det digitala utanförskapet att öka. Vi vill förstärka bibliotekens roll att bistå äldre med digitalt stöd, eller utveckla andra stödfunktioner t ex med civilsamhället. Exakt hur och i vilken form det bör ske behöver ses över. På samma sätt som äldre har rätt till äldreomsorg bör äldre ha rätt till digital support.

Att stänga ner kopparnätet innan det finns ett annat system på plats blir också en diskriminering. Bredband behöver finnas i hela landet, och det räcker inte med ett högt procenttal, det behöver vara hundra procents täckning.

Dåvarande miljöpartistiska bostads- och digitaliseringsministern Peter Eriksson lät inrätta såväl en digitaliseringsstrategi som ett digitaliseringsråd 2017. I en fördjupningsrapport 2019, "Delaktighet i en digital tid", fördjupar de sig i innebörden av formuleringen "alla ska ha förmågan och möjligheten att delta i ett digitalt samhälle", som finns i digitaliseringsstrategin.

Förutom strukturfrågor och en nollvision om utanförskap finns bland annat förslaget om att identifiera, prioritera och peka ut antalet (25 ges som exempel) nödvändiga samhällstjänster som alla medborgare ska kunna använda med hjälp av digital teknik som uppfyller design för alla. "De utpekade samhällstjänsterna ska uppfylla standarden för universell design, erbjuda god säkerhet och alla ska kunna erbjudas handledning för ökad användning och bra användarupplevelse." Detta skulle kunna göra stor skillnad i praktiken. Vi anser att det är angeläget att regeringen analyserar och går vidare med Digitaliseringsrådets förslag för att nå ökad digital jämlikhet. Digitala tjänster och teknisk utformning bör i så hög grad som möjligt ha universell design, dvs vara utformade så att det passar så många som möjligt från början. Det vinner alla på.

AI kommer revolutionera samhället på många områden, givetvis också på äldreområdet. En del kan vi ana, men utvecklingen går fort. Vi anser att det är angeläget att Socialstyrelsen får i uppdrag att kontinuerligt göra etiska granskningar av utvecklingen av användande av AI-teknik i vård och äldreomsorg. Stöd i användandet behöver också ges till enskilda som behöver det.

1.3 Minska risken för diskriminering av äldre hbtqi-personer

Äldre hbtqi-personer som blir beroende av insatser av olika slag måste kunna känna sig säkra på att de kan fortsätta vara sig själva och att de inte på ålderns höst ska tvingas in i

garderober igen. Det behöver finnas boendeformer med särskild hbtqi-inriktning för de som vill välja det. Andra ska bara behöva veta att personal inte har fördomar och att de kan känna sig fullt ut säkra på att kunna vara sig själva.

Det är angeläget att det finns stöd för att kompetenshöja personal. Vi vill att behovet ses över, och om det behöver finnas ett statligt stöd för detta vill vi se ett sådant.

När Miljöpartiet ingick i regeringen lanserades en handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter januari 2021. Den kompletterade den strategi som finns sedan 2014 (den nationella strategin för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck). Regeringen angav att det finns ett behov av aktuell kunskap om hur äldre hbtqi-personer själva uppfattar den vård och omsorg de får, hur de uppfattar bemötandet och vilka faktorer som påverkar benägenheten att söka omsorg vid behov. Även äldre hbtqi-personers hälsa och livsvillkor är ett område där det behövs ökad kunskap. Vi menar att det är viktigt att det här aviserade uppdraget genomförs.

Andra diskrimineringsgrunder såsom etnicitet, funktionsnedsättning och kön och deras koppling till att också vara äldre innebär också risk för olika grader av diskriminering. När behov inte är synliga innebär det en särskild problematik. Med fördel kan en intersektionell analys göras i olika sammanhang, vilket betyder att man analyserar makt, överordning och underordning – och hur det samspelar med bl a etnicitet, kön/genus, funktionsvariation, klass, ålder, sexualitet och religion. Vi vill att Diskrimineringsombudsmannen får i uppdrag att göra en analys som inkluderar ett intersektionellt perspektiv av diskrimineringsgrunderna utifrån ett äldreperspektiv. Det är väldigt viktigt att den bra diskrimineringslag vi faktiskt har i Sverige också efterlevs och att det får konsekvenser när det inte sker.

1.4 En jämställd ålderdom

Verkligheten för äldre är precis som i samhället i övrigt präglad av bristande jämställdhet och ett patriarkalt maktförhållande. De jämställdhetsinsatser som görs måste också nå gruppen äldre. Att arbetslivet inte är jämställt, att mäns löner och livsinkomster är högre än kvinnors leder till en situation med starkt ojämställda pensionsnivåer. Justeringar och insatser behöver därför göras både inom arbetslivet och i pensionssystemet. I avsnitten 4 och 7 i motionen redovisas förslag för en mer jämställd arbetsmarknad och mer jämställda pensioner genom en bättre fördelning mellan låga och höga pensioner.

2 Det rika livet genom hälsa

Att behålla sin hälsa, rörlighet och mentala kapacitet och välmående så länge som möjligt är förstås A och O. Det normala åldrandet behöver inte innebära att man är sjuk. Och de som har olika sjukdomstillstånd ska heller inte nödvändigtvis behöva bli begränsade i sina liv. För femtio år sedan hänvisades äldre ofta till långvården, en bedrövlig insats om en vill hålla sig aktiv så länge som möjligt. Vi vet bättre idag, men det gäller att hela tiden omsätta kunskapen i faktiska alternativ.

2.1 En folkhälsolag och en äldreomsorgslag behövs

Miljöpartiet anser att Sverige, likt övriga länder i Norden, behöver en folkhälsolag. Ett regelverk som tydligare än i dag klargör hur ansvaret för folkhälsoarbetet ser ut på

lokal, regional och statlig nivå. Ju klarare det är för politiker, tjänstemän och invånare, desto sannolikare att folkhälsoperspektivet och folkhälsoarbetet kommer lyftas fram och få större genomslag. Eftersom äldres hälsa tydligt hänger samman med förutsättningarna för hälsa och vilka förebyggande insatser som görs är folkhälsoperspektivet extremt viktigt. Äldres hälsa är inte en fråga som sjukvården i sig kan råda bot på; den kan bidra, men det är det bredare folkhälsoperspektivet i samhället och de åtgärder som det leder till som gör verklig skillnad.

Frågan om folkhälsolag togs också upp av Kommissionen för jämlik hälsa som i sitt slutbetänkande föreslog att en utredning bör se över om existerande ansvarsområden är tillräckliga eller om en folkhälsolag bättre kan bidra till målet om en god och jämlik hälsa. Vi vill att regeringen återkommer i frågan.

En äldreomsorgslag

I december 2020, när Miljöpartiet ingick i regering, fick en utredare i uppdrag att föreslå en äldreomsorgslag. Meningen var att problem som uppdragats under tiden med covid skulle åtgärdas och det förebyggande fokuset skulle vara starkt. Utredningen överlämnade sina förslag till regeringen i juni 2022. Vi anser att det är mycket viktigt att regeringen bereder utredningens förslag och remissynpunkter som har kommit in och återkommer med ett förslag till lagstiftning under mandatperioden.

2.2 En kunskapsbaserad vård och omsorg

Det är oerhört angeläget med kunskap i alla led om vilka åtgärder som ger effekt, vad vi vet och vad vi inte vet. Så blir både vård och omsorg kunskapsbaserad. Det gör det också tydligt vilka områden vi måste öka kunskapen om och beforska. Digitaliseringen har fördelar och kan innebära stora möjligheter som behöver tas tillvara. Vård- och omsorgspersonal ska ha goda möjligheter att delta i forskning, vilket kan ge både ökad mening och professionalitet.

2.3 Sammanhängande hälsoprogram för äldre

Som en del av folkhälsopolitiken anser vi att kommun och region med fördel kan skapa gemensamma hälsoprogram för äldre, för att strukturerat tänka igenom och planera både för förebyggande insatser och olika delar av vårdkedjor som behöver finnas eller förbättras.

Vaccinationsprogram för äldre

Det kan vara svårt för många äldre att veta vilken typ av vaccinationer man bör ta, hur ofta etc. Samtidigt vet ofta vårdgivare hur viktigt det är att äldre förebygger sjukdom med vissa vaccinationer. Vi anser därför att det finns skäl att se över frågan om ett nationellt vaccinationsprogram för äldre, och regeringen bör återkomma i frågan.

2.4 Erbjudande om hälsosamtal vid viss ålder

Hälsosamtal för äldre kan ge stora hälsomässiga effekter. Det kan bidra till att en kommer sig för med att göra undersökningar en längre tänkt men inte kommit till skott med. Ibland har sjukdom därmed kunnat undvikas. Det är också ett tillfälle att få information om vilka aktiviteter som finns, träfflokaler och annat stöd samt hur man gör

om man vill ansöka om hemtjänst, olika boendeformer etc. Detta kan i sig skapa en ökad trygghet. Pandemin har lärt oss att vi kan göra besök inom hälso- och sjukvården på enkelt sätt digitalt och att det finns ett värde i att göra hälsosamtal digitalt när det fungerar. Det är därför viktigt att det finns som ett generellt erbjudande. Exakt från vilken ålder som är optimalt är en fråga som behöver ses över. Det är samtidigt viktigt att kunna erbjuda ”vanliga besök” för de som behöver det.

Att erbjudas att få delta i en studiecirkel tillsammans med andra inför och efter kan också fylla en viktig funktion. Att tillsammans med andra hitta sätt att förhålla sig till sitt nya tillstånd som känns bra och meningsfulla är viktigt.

2.5 Att erbjudas träning och rehabilitering

Att kunna träna balans och styrka, att veta hur man ska falla om man faller – allt detta kan göra mycket stor skillnad för en äldre person med skörare skelett. Det är viktigt att träning erbjuds, både i grupp och enskilt. Digitala lösningar är ett alternativ, men även att utegym för äldre finns tillgängliga. Äldre behöver också få kunskap om vilken stor skillnad träning kan innebära.

Vi vill se mer av gratis fysisk aktivitet eller subventionerad fysisk träning för äldre. Kommuner och regioner behöver ha fysioterapeuter och arbetsterapeuter i tillräcklig omfattning för att kunna ge bra stöd.

Efter sjukdom eller olyckor är det oerhört viktigt att få hjälp med träning och rehabilitering för att återfå förmågor eller kunna gå tillbaka till ett bättre fysiskt tillstånd än innan. Förutom att den enskilde kan klara sig själv längre finns det stora hälsoekonomiska skäl till förebyggande och rehabiliterande insatser.

Många passiviseras tyvärr i dagens vård och omsorg om äldre. Vi anser därför att ett rehabiliterande arbetssätt ska vara en del i alla vård- och omsorgsutbildningar. Det måste bli en självklar hållning inom all vård och omsorg, det kommer göra stor skillnad.

2.6 Fysisk aktivitet på recept inom högkostnadsskyddet

Det finns forskning, bland annat från Göteborgs universitet, som visar på hur lyckat konceptet fysisk aktivitet på recept, så kallad FaR-behandling, är. Att läkaren med den auktoritet många känner i vården faktiskt ordinerar kan göra stor skillnad. Till FaR-behandling hör också att dialog sker med patienten, att aktiviteten är individuellt anpassad med skriftlig ordination och strukturerad uppföljning. Ibland är ordinationen kostnadsfri; det ser olika ut i olika regioner. Men vi anser att det ska ingå i högkostnadsskyddet och det bör utredas hur det ska göras på ett bra sätt. Miljöpartiet anser också att hjälpmedel ska ingå i högkostnadsskyddet.

2.7 Sexuell hälsa – dubbelsäng på boendet

Det finns fortfarande många myter runt äldre och sexualitet. Behov av sex, njutning och närhet försvinner inte för att en blir äldre. Alla personalkategorier inom vård och omsorg måste ha med sig detta som en självklarhet och kunna prata om det. RFSU har lyft frågan i många år, och bland annat drivit en kampanj för att dubbelsäng på vårdboendet ska vara något självklart. Vi håller med! Att ha det som utgångspunkt vore en enkel och bra sak. Möjligheten att ligga och kramas ska finnas för alla.

Kompetenssatsningar behövs för vård- och omsorgspersonal. För den som varit med om olyckor eller fått nya sjukdomstillstånd behöver samtal om hur det inverkar på sex

och relationer alltid finnas med. Så sker också numer ofta, men det är allt annat än säkert. Frågan om sex och relationer behöver finnas med i alla vårdprogram, det vill säga de nationella skriftliga riktlinjer som finns om hur vårdgivare ska hantera olika sjukdomstillstånd, t ex utredning, behandling och uppföljning, med målet att alla patienter ska bemötas på samma sätt oavsett var de söker vård.

Det har hänt en del på området som kallas SRHR, dvs sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, där miljöpartistiska statsråd sedan en tid ansvarar för frågorna. När Miljöpartiet ingick i regering fick Folkhälsomyndigheten i uppdrag att ta fram en nationell strategi angående SRHR och den finns på plats sedan 2020. Därefter har Folkhälsomyndigheten också tagit fram en handlingsplan för att arbetet ska bli ännu mer konkret, vilken presenterades juni 2023. Sexuell hälsa är viktig hela livet och det ska vara enkelt att få stöd och rådgivning om den i livets alla skeden. Vår förhoppning är att handlingsplanen kommer ge stor effekt ute i alla verksamheter. Men det är inget att vänta på. Att tänka in dubbelsäng, eller i alla fall en större säng på äldreboendet, danskvällar eller andra konkreta påminnelser om att sex och närhet är något självklart hela livet kan göras här och nu.

2.8 Att må psykiskt väl – vikten av psykosociala insatser för äldre

Det måste bli lika självklart att kunna vända sig till vårdcentralen med psykisk problematik som fysisk. Det är också ett syfte med primärvårdsreformen som vi hoppas kommer genomföras över hela landet som tänkt.

Det är även angeläget att få till rutiner för hemtjänstpersonal om de möter en äldre person med psykisk ohälsa. Alldeles för ofta får äldre i stället stämningshöjande läkemedel från vårdcentralen vilket kan undvikas med kunskap och rätt stöd och inställning. Kunskapen hos dem som möter äldre varje dag måste utökas. Vi ser gärna att denna fråga fångas upp även i den nationella strategi mot ofrivillig ensamhet som regeringen har tillsatt. Det vill vi ge regeringen tillkänna.

2.9 Läkemedel

Problem med felaktig läkemedelsanvändning finns i alla åldersgrupper, men äldre är ofta särskilt utsatta. För ett antal år sedan uppmärksammades problematiken genom fallet Gulli Johansson, som låg för döden och när hon i sitt tillstånd inte längre kunde ta de läkemedel som hon var ordinerad helt oväntat började pigga till. Det rullades upp att hon under många år varit helt övermedicinerad och knappt vid medvetande av läkemedlens sammantagna effekter och biverkningar. SVT:s program Uppdrag granskning lyfte fallet och Miljöpartiet föreslog inrättandet av en lex Gulli. Tanken med lex Gulli var att införa en anmälningsskyldighet om personalen misstänker läkemedelsvanvård genom att någon drabbas av allvarliga läkemedelsrelaterade problem som en följd av felaktig läkemedelsförskrivning. Även när läkemedel skrivs ut utan att självklara mänskliga behov tillgodosetts (möjlighet att regelbundet äta sig mätt, sova, röra på sig, ha mänsklig kontakt och en trygg situation) var en anmälan tänkt att kunna göras enligt lex Gulli. Närstående skulle också kunna göra en sådan anmälan. Man kan väl säga att allt det här blev en väckarklocka. Någon lex Gulli infördes aldrig, men väl ett antal åtgärder som förbättrar situationen för äldre med koppling till läkemedel. Enligt patient-säkerhetslagen som kom 2011 ska nu förväxlingar, felaktiga förskrivningar och fel-doseringar av läkemedel anmälas. Det är tänkt att de närstående ska få möjlighet att

delta i patientsäkerhetsarbetet. Klagomål kan anmälas till Socialstyrelsen. Sedan dess har Socialstyrelsen även kommit med föreskrifter som ställer krav på att personer som är 75 år eller äldre och som har fler än fem läkemedel förskrivna minst en gång per år ska erbjudas regelbundna läkemedelsgenomgångar.

Hur detta i praktiken fungerar är svårt att säga, och helt klart är det många äldre som inte känner till att detta är en rättighet och något som ska ske. Miljöpartiet anser att regeln behöver utvärderas, och om det inte fungerar behöver regeringen återkomma med förslag på skärpta regler. Socialstyrelsen har också tagit fram en lista på läkemedel som är särskilt olämpliga för äldre på grund av hög risk för biverkningar. Även hur detta efterlevs är angeläget att följa upp, och äldre själva behöver känna till att den finns.

Det finns sammantaget också skäl att se över om en lex Gulli trots allt behöver införas.

En lägsta nivå för fördjupad läkemedelsgenomgång

Utöver det vi skriver ovan anser vi att det behövs en översyn med ökade krav och ett förtydligande av kriterierna för när enkla respektive fördjupade läkemedelsgenomgångar ska genomföras. Den lägsta nivån för fördjupade läkemedelsgenomgångar ska vara minst vid flytt till vård- och omsorgsboende och vid hälso- och sjukvårdsinsatser med hjälp och stöd med läkemedel inom den kommunala hälso- och sjukvården. Vi anser också att läkemedel ska erbjudas i provförpackning innan större mängder för långvarig behandling ges till en ny patient.

3 Det rika sociala livet

Det sociala livet för alla människor innehåller både det som är specifikt för var och en och det som vi alla har mer eller mindre behov av. Förutsättningarna för äldre måste vara så bra som möjligt på båda arenorna.

3.1 Med tillgång till kultur

Tillgång till kultur i samhället är viktigt för alla människor. Att äldre, ofta kvinnor, är flitiga besökare på teatrar är till exempel väl känt. Många är aktiva i föreningar eller håller på med konst eller hantverk i olika former. Öppna verkstäder eller allaktivitetshus med kulturell verksamhet är väldigt uppskattat och värdefullt, särskilt när människor i olika åldrar kan mötas och göra saker tillsammans. Att kultur, både att ta del av och att utöva, är viktigt för äldre kan inte nog betonas.

Bibliotek i närheten med plats för att läsa, kulturutbud generellt till rimliga kostnader och att konstnärlig utsmyckning enligt enprocentsmålet finns i offentlig miljö är viktigt inte minst för den som har tid att uppskatta den.

3.2 Med tillgång till aktiviteter

De äldre som bor i kommunen ska känna till eller enkelt få vetskap om vad som särskilt erbjuds till äldre. Många fortsätter förstås att finnas i sammanhang som erbjuds invånare generellt oavsett ålder, det kulturella utbudet inte minst. Men för en del kan ekonomin försvåra att delta i det som man deltagit i tidigare, behoven kan se annorlunda ut, en kan vilja träffa andra i samma ålder eller liknande situation etc. Utbud som anordnas av

såväl kommun som region, föreningar och frivilligkrafter är viktigt att känna till och bör vara kostnadsfritt eller erbjudas till en rimlig penning. Att föreningslivet stöttas är allmänt viktigt, liksom folkhögskolor som ofta ordnar kortare kurser där äldre deltar. Det är angeläget att det finns särskilda aktivitetscenter att gå till. Och kulturella och sociala aktiviteter på särskilda boenden behöver vara en självklarhet.

3.3 Att kunna bidra – och vara den resurs man är

Äldre har både erfarenhet och kompetens och kan bidra på olika sätt. Föreningslivet är inte bara viktigt för att ta del av dess utbud. Att själv kunna bidra på olika sätt, i en ålder när man har mer tid än tidigare, är viktigt inom både föreningsliv och väntjänster och på andra sätt. En del uppskattar högt att få rå om sin tid fullt ut efter pensioneringen, medan andra känner att de gärna bidrar mer.

Äldre anställda med ett långt arbetsliv har mycket erfarenhet med sig i bagaget och en stor kunskap inom många områden. Denna erfarenhet kan användas för mentorskap för nyanställda eller som en resurs i arbetsgrupper och utvecklingsprojekt samt för att överbrygga kunskapsglappet mellan generationer. Äldre anställda kan också vara en tillgång inom yrkesområden där det finns personalbrist. Arbetstagare kan med fördel vid 60 år erbjudas ett planeringssamtal, inför pensionen där just möjligheten att ta vara på erfarenhet på ett nytt sätt kan vara i fokus. Vi vill stimulera arbetet med att utveckla olika typer av mentorskap på arbetsplatser, inte minst för att underlätta kunskapsöverföring mellan generationer, samt möjliggöra nya karriärvägar inte minst inom kvinnodominerade yrken.

Det är också viktigt att äldre i mycket högre utsträckning än i dag kan finnas med i företagsstyrelser och på ledande positioner inom politiken.

Anhörig-/närståendestöd

Att kunna ge stöd till en anhörig eller närstående som blir svårt sjuk eller funktionsnedsatt, eller att få det när en själv behöver, är viktigt. Samhället måste se till att värdesätta anhöriga och närstående i betydligt större grad. Sedan många år framgår det av socialtjänstlagen, att anhörigstöd ska ges (5 kap. 10 § SoL), men detta fungerar i olika grad. Att träffa och ha kontakt med andra i samma situation och få avlastning och avlastning är ofta ett måste för att orka.

Eftersom den anhörige som vårdar och stöttar oftast också är äldre finns risk för att den egna hälsan försämras om det blir alltför tungt att vårda den anhörige. Det måste finnas flexibla och lättillgängliga möjligheter till avlastning. Det ska också betonas att anhörigvård är och alltid ska vara frivilligt både för den som ger och för den som tar emot.

I den primärvårdsreform som är på gång finns förslag om att inrätta så kallade patientkontrakt. Miljöpartiet anser att det är väldigt viktigt att inte bara den enskilde utan också anhöriga ska kunna ta initiativ till sådana, under förutsättning att den enskilde vill. Detsamma gäller så kallad SIP, samordnad individuell plan, som ska göras när en person är i behov av insatser från både kommun och region. Att såväl den enskilde som anhöriga ska ha möjlighet att ställa krav på att en sådan upprättas är något vi vill ge regeringen tillkänna. När vård och omsorg fungerar och när ansvarsförhållanden är tydliga blir hela tillvaron enklare inte bara för den som berörs utan i hög grad också för anhöriga och närstående.

Ett stöd och ömsesidigt utbyte med nästnästa generation

Många äldre bistår även sina barn och barnbarn. Att vi har fungerande socialförsäkringssystem och barnomsorg gör att den äldre generationen kan bistå och träffa barnbarn, inte av nödvändighet utan för att de vill. Miljöpartiet har länge drivit förslaget om en tredelad föräldraförsäkring, där en lika stor del ska vara vikt för vardera föräldern, men där en tredjedel kan fördelas till en närstående. Det skulle därmed för en äldre person ge möjlighet att i någon omfattning och om man så vill vara "föräldraledig" med antingen sitt barnbarn eller någon annans barn som man är en viktig person för.

Politiska uppdrag

Ålderism bidrar till att för få äldre sätts upp på listor till valbara platser. Erfarenhet och idéer hos årsrika tas i alldeles för liten utsträckning tillvara och politiska uppdrag innehåller i alldeles för liten omfattning av äldre på nationell nivå. Delegationen för seniorarbetskraft konstaterar att äldre, liksom yngre, är kraftigt underrepresenterade i riksdagen och att andelen äldre ledamöter på nationell nivå har minskat över tid. För närvarande är antalet personer i riksdagen över 65 år två procent. Det speglar därmed dåligt fördelningen i befolkningen. På kommunal och regional nivå är åldersfördelningen jämnare, men det ser förstås olika ut på olika ställen. Vi anser att antalet aktiva äldre behöver öka för en bättre fördelning. En sådan inriktning skulle förbättra arbetet för alla, stärka partierna och befrukta samarbete över generationsgränserna.

Frågan om hur personer över 65 år i större utsträckning kan bli aktiva i politiken och proportionellt bättre representerade på förtroendeuppdrag behöver ses över. En viktig förändring är om alla med någon form av funktionsnedsättning får tillgång till adekvata arbetshjälpmedel vid utförande av förtroendeuppdrag. I dagsläget skrivs arbetshjälpmedel inte ut till personer som har gått i pension, något som behöver ändras. Brist på hjälpmedel kan vara ett skäl till att man ej tackar ja till ett förtroendeuppdrag.

3.4 Med insatser mot ofrivillig ensamhet

Insatser mot ofrivillig ensamhet är en viktig fråga för kommunen och regionen att arbeta med och behöver ingå i planeringen. Här är ofta föreningslivet och väntjänster mycket värdefulla.

Att fånga upp behov och möjliga depressioner ingår också som en viktig del av de regelbundna hälsosamtal som vi vill se. I Sverige har vi visserligen en nollvision mot självmord, men vi är långt ifrån där. I dagsläget är suicidnivån avsevärt högre för män i åldern 85-plus än för andra grupper. Miljöpartiet vill se stärkta insatser mot ofrivillig ensamhet och självmord. Vi välkomnar att regeringen har tillsatt en kartläggning som ska mynna i en strategi för ofrivillig ensamhet. Vi hoppas att såväl regioner och kommuner som det civila samhället kommer att involveras i detta.

3.5 Kunna äta tillsammans med andra

Att äta kan tendera att bli mindre kul om det är plastlåda från hemtjänsten som står till buds. Det gäller att kunna äta god mat på ett trevligt ställe och i sällskap med andra för den som vill det. Vi vill att mer insatser läggs just på matsituationen oavsett om det är inom sjukvården, på särskilda boenden, i hemtjänsten eller om man i kommunen planerar för hälsofrämjande lösningar – helst hemlagat i tillagningskök, lagat på plats.

Alla ska kunna få känna doften av nylagad mat. I hemtjänsten kan man med fördel göra det möjligt att ses tillsammans några stycken och äta ihop i stället för var och en hos sig. Särskilda restauranger kopplade till boenden, möjligheten att äta i skolor eller tillsammans med förskolebarn – inget passar alla, men det bör finnas olika möjligheter som alla ska känna till. Många människor föredrar starkt att äta på vanliga restauranger där ”vanligt liv pågår” framför t ex särskilda restauranger för seniorer. Det är dock svårt för personer med små ekonomiska marginaler.

3.6 Ett levande samhälle och äldrevänliga städer

Att vara mån om levande stadskärnor är bra politik för äldre. Att kunna göra vardagsärenden nära, gå till ”posten”, banken eller apoteket, handla mat eller gå på café eller till frisören har en mängd folkhälsovinster. Om butiker slår igen och istället flyttar till större köpcentrum dit den som inte har körkort inte kan ta sig, så är det en stor förlust. Det handlar också om att människor i mindre utsträckning träffas och lär känna varandra. För den som lever själv kan samtalet för dagen vara den expedit man träffar. Det gäller att vi inte i den digitala iver bygger bort möten mellan människor och går mot ett personlöst samhälle. Det anser vi är en hållning som behöver bevakas i skilda sammanhang.

3.7 En tillgänglig kollektivtrafik

Ett Sverigekort – billigare kollektivresor i hela landet

Att kunna resa enkelt och utan att behöva oroa sig för hur det fungerar är en viktig del av både det praktiska och det sociala livet. Att kunna hälsa på släkt och vänner, röra på sig och se nya platser är självklart och viktigt att kunna göra så länge en har möjlighet. Det är angeläget att kunna resa klimatsmart och enkelt med begripliga system.

Det ser väldigt olika ut i hela landet när det gäller taxor för seniorer. På en del ställen är det helt gratis medan andra ställen har ordinarie kostnad eller reducerad kostnad på vissa tider t ex. För att stötta alla med små marginaler vill Miljöpartiet införa ett billigt kollektivtrafikkort, ett Sverigekort, som gäller i hela landet med fritt över alla länsgränser. Priset för Sverigekortet blir 499 kr/månad för vuxna och 250 för ungdomar/studenter/pensionärer. Vi vill att staten ska stå för satsningen. Det skulle innebära en kraftig kostnadsminskning för alla som reser kollektivt i vårt land.

Resande på landsbygden behöver underlättas genom mobilitetstjänster som anropsstyrd kollektivtrafik. Här finns stora utvecklingsmöjligheter som kan förbättra tillgängligheten och öka friheten. Men det är då angeläget att de som behöver det verkligen anropar och inte drar sig för att göra det – en angelägenhet för regioner och kommuner att försäkra sig om.

I takt med nya lösningar finns möjlighet att ta sig fram korta sträckor t ex med eldrivna hjälpmedel. Trafikregler skulle behöva förbättras för att underlätta för detta och för att det ska kännas tryggt.

Färdtjänst

Färdtjänst är ett viktigt alternativ för de som har problem att förflytta sig. Det kan dock ta många veckor innan den som ansöker kan få sin ansökan prövad. Det här är problematiskt och vi anser att färdtjänstlagen borde kompletteras med regler för tillfälliga

resor i avvaktan på att ens ansökan prövas. Detta för att människor som verkligen är i behov av att förflytta sig och inte kan göra det på egen hand och saknar ekonomiska möjligheter att ta taxi ej ska komma i kläm.

Vi anser också att det behöver finnas bättre rutiner när tillståndet går ut. Myndigheten bör kunna ha en rutin att fråga om den enskildes situation och huruvida behoven kvarstår när tillståndet går ut. Det kan vara svårt för en äldre människa som kanske börjat få minnessvårigheter att se till att söka på nytt på rätt sätt och i tid. Att en sådan rutin finns bör säkerställas på lämpligt sätt.

4 Det rika livet genom ett hållbart arbetsliv

Hur ens arbetssituation sett ut under livet påverkar i hög grad hur såväl den fysiska som den psykiska hälsan blir på äldre dagar. Därför är arbetsmiljöfrågor och arbetsrelaterade frågor i hög grad också en äldrefråga. Vi har kommit långt, och arbetsmiljölagen är bra, men fortfarande är efterlevnaden av våra lagar inte bra nog.

Olika arbeten är olika slitsamma utan att det finns någon given koppling till lön. Därmed kan du nå pensionsåldern eller dessförinnan bli långvarigt sjuk med förslitningsskador som du kanske aldrig blir av med, och förutom dålig lön i yrkeslivet sakna pengar på banken och ha en mycket låg pension att vänta. Utrymme att göra något extra på ålderns höst, resa eller annat, finns ej.

Att vissa företag i Sverige utnyttjar människor som svart arbetskraft med usla villkor, särskilt människor från andra länder som inte vet sina rättigheter, är helt oacceptabelt. Det skadar både här och nu och på sikt för de människor som berörs. Vi behöver fungerande system som ser till att ingen utnyttjas på svensk arbetsmarknad.

4.1 Ge människor mer makt över sin tid

Miljöpartiet anser övergripande att arbetstiden behöver vara mer flexibel för människors olika behov och livsfaser. Rätt till deltid behöver bli lika självklart som rätt till heltid. Människor ska ha mer makt över sin tid och vi vill genomföra reformer som sänker normalarbetstiden och ökar människors möjligheter att påverka sin arbetstid och sina arbetsvillkor. Det har stor betydelse både under arbetslivet och för din hälsa på äldre dagar.

4.2 Förbättringar före pensioneringen

I olika partsöverenskommelser finns ofta möjligheten att gå ner i tid åren innan pension, med en fördelaktig lösning. Bland annat genom att full pensionsinbetalning ändå görs och eventuellt även lön som motsvarar en högre procentsats än vad en i själva verket jobbar. Sådana bättre villkor gör det möjligt för den enskilde att orka lite längre än vad hen annars skulle ha orkat. Och för arbetsplatsen blir det möjligt att behålla en kompetent medarbetare under längre tid. Vi anser att sådana möjliga lösningar behöver gälla mer generellt. Vi välkomnar den ändring som nyligen införts i sjukförsäkringen och som innebär att bedömningen om fortsatt sjukersättning de fem sista åren innan pensionsåldern ska göras i förhållande till den typ av arbete som en person haft, inte andra så kallat normalt förekommande arbeten. Det var en viktig förbättring av systemet och för de personer som berörs.

4.3 Höj gränsen för hur länge man har rätt att arbeta

I dagsläget har en människa rätt, om den vill, att arbeta kvar i sin anställning fram till 68 år, och om några år höjs det till 69. Vi anser att den rätten behöver finnas längre upp i åren. Arbete är för många en viktig friskfaktor och vi anser inte att vi som samhälle kan tacka nej till människor som vill fortsätta att bidra genom arbete.

4.4 Återhämtningsbonus – ett verktyg för en mer hållbar arbetsituation i förändring

Återhämtningsbonusen inrättades 2021, en satsning som Miljöpartiet drivit igenom. Det är medel hos Socialstyrelsen som finns att söka för arbetsgrupper inom äldreomsorgen och vården som vill pröva att utveckla nya arbetssätt för förbättrad arbetsmiljö. Det kan inkludera arbetstidsmodeller. Syftet är att ta till vara personalgruppernas egna utvecklingsidéer och ge dem möjlighet att pröva dessa. När personal mår väl, med god arbetsmiljö, gynnas hela verksamheten och för dem den är till. Från och med 2022 avsattes 1 miljard kronor årligen. Till detta tillkom 2023 ytterligare 300 miljoner kronor för att minska eller ta bort delade turer, vilket också var värdefullt. Återhämtningsbonusen har inneburit viktiga förändringsprocesser över hela landet. Ett exempel är Mörbylångamodellen där man mycket effektivt prövat nya arbetstidsmodeller med oerhört gott resultat. Ansvariga uttrycker att det aldrig hade kunnat göras utan dessa medel. De äldre som tar emot deras tjänster är väldigt nöjda. Miljöpartiet anser det särskilt viktigt att modellen erbjuder förslag inifrån arbetsgrupper och ej med ett ovanifrånsperspektiv. Dessvärre har regeringen aviserat att de tar bort återhämtningsbonusen från och med 2024. Det är bedrövligt. Forskning pågår och det hade varit angeläget att kunna få ta del av resultaten och utveckla, inte avveckla.

5 Det rika livet genom att bo bra

En bra bostad är utgångspunkt för ett fritt liv. En bra bostad ska vara anpassad efter ens sociala situation, ekonomi och hälsa. Att flytta eller inte är en stor fråga för många äldre. Att kunna bo kvar hemma är viktigt för många, och stödinsatser behövs för att det ska vara möjligt. Bra och fungerande hemtjänst samt fixartjänster är några exempel. Men lika viktigt är att den som känner att den behöver flytta till annat boende ska kunna göra det. Ensamheten bland äldre är ett stort problem och möjligheterna till ett aktivt liv kan bli bättre i en bostad som är utformad efter ens behov. Att flytta in på gemensamhetsboende kan även ge bättre livskvalitet och ny energi med nya kontakter och aktiviteter.

5.1 Bra stöd för att kunna bo kvar hemma så länge en vill

Miljöpartiet har i regeringen sett till att det finns ett utökat investeringsstöd som möjliggör påbyggnad av flerfamiljshus. Det innefattar att det blir hiss till den påbyggda våningen och då samtidigt hiss i hus där hiss inte finns. Detta är väldigt betydelsefullt för äldre där funktionsförmågan blir sämre. Det kan göra det möjligt att bo kvar i lägenheten längre än vad som annars varit fallet. Miljöpartiet vill säkerställa att dessa stöd finns kvar. Vi anser även att fler hus behöver tillgänglighetsanpassas genom att få

hiss. Hisstödets tillräcklighet behöver ses över. Även möjligheten för hyresgäster att få tillgänglighetsanpassningar i lägenheten bör ses över, liksom ramper i trapphus.

Förutom en välfungerande hemtjänst är det angeläget att få god tillgång till digitala och andra hjälpmedel som kan underlätta och öka självständigheten i vardagen.

5.2 Fler mellanboendeformer och kollektivboenden

När allt större andel av vår befolkning utgörs av äldre är det rimligt att mer av nyproduktionen av bostäder riktas till denna grupp. Det finns också förmåga och kraft hos denna grupp som kan tillvaratas för att få fram bostäder utformade efter individens drömmar, önskemål och behov. Det finns stora fördelar med att hitta sätt att fånga upp detta bättre än vad som görs idag.

Rätt att flytta till mellanboende

Den som vill flytta till annat boende ska ha möjlighet att göra det. Och det är helt centralt att så kallade mellanboenden finns i tillräcklig omfattning för att det ska vara möjligt. De särskilda boendena är till för de som har fått biståndsbedömningen att behov av den höga nivån på vård och omsorg finns. Det måste kunna finnas steg på vägen som tar vara på det aktiva livets möjligheter och förstärker det. Alla vill inte detta, men vi vill att alla ska veta att möjligheten finns. Regeringen har i en proposition 2018 särskilt tryckt på att mellanboenden som biståndsbedömd insats ska kunna finnas, men det har inte hänt lika mycket som förväntats.

Miljöpartiets målsättning är att alla äldre över 85 ska bli erbjudna möjligheten till en lägenhet i mellanboende. Det ska finnas att tillgå i alla kommuner – en möjlighet att bo tillsammans med andra, där det finns service att tillgå på plats, gärna också möjlighet att äta tillsammans med andra.

Det kan givetvis se olika ut, men det måste finnas möjlighet – inte bara i bostadsrättsform, vilket ofta är fallet när det gäller seniorboenden, utan också hyreslägenheter i denna typ av boenden.

Väldigt angeläget är att äldre personer som lever i hemlöshet också får erbjudanden om mellanboende. Det krävs uppsökande insatser för att säkerställa det. Mellanboenden behöver finnas att tillgå i alla kommuner.

Kollektivhus

Det finns ett stort intresse av att utforma och bygga bostäder gemensamt med andra och med olika grad av gemenskap. Trots att det ofta i kommuner kan finnas en positiv attityd till kooperativa hyresrätter och kollektivhus byggs det alltför lite. Vi vill se någon form av stimulans för att denna typ av boende utvecklas.

Regeringen har sedan tidigare infört stöd för byggemenskaper, som är en modell eller organisationsform för planering och genomförande av ett byggprojekt där det är de som ska bo i huset som själva äger och driver projekt, utifrån en idé om hur och var de önskar att bo. Byggemenskaper ger möjlighet till bostäder som passar olika typer av hushåll, men då formen kräver kapital är den begränsande för resurssvaga grupper, däribland ofta kvinnor. Byggemenskaper kan bli kollektivhus, men kollektivhus kräver inte byggemenskaper utan kan bygga på olika upplåtelseformer som bostadsrätt, hyresrätt eller kooperativ hyresrätt. Vi vill att fler ska ha möjlighet att starta kollektivhus och utreda hur detta kan underlättas.

Det är viktigt att fortsätta uppmuntra olika typer av boendeformer som är mer anpassade till äldres behov, och underlätta uppförandet av dessa. En del vill bo i gemenskap med generationslikar, och andra äldre bor gärna med yngre eller i flergenerationsboenden. Det kan vara ett sätt att hålla sig pigg längre. Utöver de sociala kontakter som erbjuds ingår ofta möjligheten att laga mat tillsammans till exempel. Det ställer krav på aktivitet och många håller sig därmed mer aktiva längre upp i åren.

Vi anser också att det bör underlättas för mindre gemensamma kollektiva boendeformer. Det bör bli enklare att omvandla större villor/gårdar till gemensamhetsboenden, vilket kan ha stora fördelar för de som vill bo i lantlig miljö. Vi vill därför införa statliga egnahemslån som möjliggör nybyggnation eller renovering av övergivna hus som skapar nya åretruntbostäder. Det finns många platser runt om i vårt land där banken ofta säger nej till lån för att bygga eller köpa hus, ofta små orter där befolkningen sakta försvinner. Vi anser att fler bör ges möjlighet att starta och driva seniorboenden med kooperativa hyresrätter. Vi vill se styrmedel som kan stödja en sådan utveckling, där egnahemslån kan vara en bland flera möjligheter.

Ekonomiska hinder för flytt

Ett ofta beskrivet problem är att äldre kan bo i hus där månadskostnaden kan vara liten och att det helt enkelt känns för dyrt att flytta. Att månadskostnaden t ex i ett seniorboende är mycket hög.

Ett annat problem är när personer med låg pension vill flytta till en hyresrätt men blir nekade för att pensionen anses för liten. Detta även om den enskilde kan ha ett sparkapital som hon – ofta är det en hon med dålig pension – har tänkt ta av. Men sparkapital accepteras oftast inte av bostadsbolagen. Det spelar ingen roll om personen är helt prickfri och alltid skött inbetalningar under hela livet. Misstron mot personer som har sparkapital – att de inte skulle klara av att ta ansvar för hyran – är flagrant och klart diskriminerande. Inte nog med att ha en extremt låg pension, att också bli missdrodd i fråga om att kunna använda surt sparade medel till hyran blir helt klart diskriminerande. Miljöpartiet anser inte att en person ska kunna nekas att hyra en lägenhet med hänvisning till särskilda inkomstkrav.

Nya boendeformer

Ett exempel på nytänkande och konkreta lösningar på olika problem och behov är det kommunala bostadsbolaget Helsingborgshem som har skapat nya boendeanternativ och koncept för äldre för att motverka ofrivillig ensamhet och otrygghet samt bidra till social inkludering. Det kallas sällskapsboende där det i drygt hälften av lägenheterna bor seniorer (70-plus) och i övriga lägenheter bor unga vuxna 18–25 år, däribland personer som nyligen fått uppehållstillstånd i Sverige. Ett liknande exempel är Max 4 Lax, som bygger på delning av vissa gemensamma ytor vilket ska hålla nere priserna, samtidigt som bostäderna är senioranpassade. Det finns planer på en testbädd i Uppsala, där Uppsalahem planerar för drygt 150 lägenheter, varav 70 prövas enligt konceptet Max 4 Lax. Möten mellan generationer och kulturer där det sociala livet står i centrum – ett sätt att både mota ensamhet, möjliggöra andra typer av möten och skapa mer integration. Vi skulle vilja se mer av den formen av nytänkande.

Grönytor och tillgång till djur

Tillgång till en grön utemiljö är väldigt viktigt för alla boendeformer. Särskilt för äldre om rörelseförmågan minskar. Vi anser att tillgång till grön utemiljö är en fråga som därmed också behöver vara med i planeringen av äldreboendestäder från början. Vid upphandlingar och valfrihetssystem behöver tillgången till grön utemiljö vara en fråga som finns med i upphandlingsunderlaget. I ett allt varmare klimat är det också angeläget att skapa ”gröna paraplyer” längs gångvägar och platser med bänkar där träd skuggar.

Det måste också finnas boenden där det är möjligt att ha med sig sitt husdjur. Att boenden är tillgängliga för alla, även allergiker, är helt centralt. Men det ska kunna finnas specifika ställen där det går bra att ha med sig djur. Att ha vårdhundar eller vårdkatter på boenden är också något som utvecklats mer. Det både sprider lugn och piggar upp. Vi vill se mer av detta.

5.3 Inför en rätt till flyttstöd

Den som känner att den skulle vilja och behöva flytta från t ex en villa till ett anpassat boende kan känna att uppgiften är övermäktig. Det gäller i synnerhet personer som har tappat kraften, har svårt att överblicka vad som ska göras och inte har nära anhöriga som kan rycka in och hjälpa till. Det är många som tycker att det verkar alltför komplicerat, inte tror sig om att klara av det och därför helt enkelt ”blir kvar” tills det inte går längre. Därmed riskerar det i stället att bli en tid av avtagande kraft tills biståndsbedömt särskilt boende är ett faktum. Det mellanboende som kan vara en hjälp och ett stöd för att kunna hålla sig aktiv längre riskerar att inte finnas som ett reellt alternativ.

Vi menar därför att äldre ska ha rätt att kunna ansöka om och erbjudas flyttstöd. Det behöver innefatta att få kunskap om och kunna besöka de boendialternativ som finns. Och om en gärna vill flytta till något av dessa måste en också kunna få stöd i att organisera en sådan flytt. Ingen ska behöva bli kvar i ett eget boende mot sin vilja för att man inte orkar eller vet hur man gör för att flytta.

Det kan naturligtvis inte nog betonas att en aldrig ska bli direkt eller indirekt påtvingad en flytt man själv inte vill göra.

Flyttstöd ska finnas för de ålderspensionärer som behöver planera för och flytta till ett anpassat boende. En rätt till flyttstöd behöver införas i socialtjänstlagen. Det vill vi ge regeringen tillkänna. I teorin borde det vara möjligt att få bistånd till detta redan i dag för den som inte har möjlighet, men vi tror att det i praktiken är mycket få som vågar be om hjälp med detta. Det kan också vara en ovan sak för kommunen att hjälpa till med. Mycket vore vunnet med flyttstöd som en insats som tydligt kan erbjudas.

Enligt socialtjänstlagen har kommunerna en skyldighet att göra sig väl förtrogna med äldre människors levnadsförhållanden i kommunen samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet inom området. Det sker dock i alltför liten omfattning i dag. Vi menar därför också att kravet i socialtjänstlagen behöver stärkas upp vad gäller kommunernas förebyggande arbete och uppsökande verksamhet till äldre. Äldre ska inte behöva bli sittande i en för stor lägenhet/hus eller i en bostad där de varken kommer ut eller kan röra sig fritt. Inom hemtjänsten träffar personal dagligen äldre som varken kan ta sig upp- eller nedför trapporna i trapphuset och då är fast i sin lägenhet. Det är inte värdigt. Genom att förebyggande hembesök görs och tjänsten möjlighet till flyttstöd finns kan ensamhet och isolering förebyggas.

5.4 Möjlighet till egeninläggning på korttidsboende

När tillvaron sviktar kan det vara en stor trygghet att själv kunna påverka inläggning. Detta har man sett inom psykiatrin. Vi menar att samma tänk med fördel kan gälla för äldre och korttidsboende. Om en har varit sjuk eller under isen och tappat greppet är det inte säkert att en behöver flytta till annat boende. En korttidsvistelse kan ge en möjlighet att ”äta upp sig” och kanske träffa dietist, fysioterapeut och kurator som kan ge mer intensiv hjälp under en kort tid och hjälpa till att se över vilka insatser man har hemma eller skulle behöva. Om äldre själva kan säga till att de behöver en sådan kortare period, en boost, och vet om att de har denna möjlighet är mycket vunnit. Vi anser att detta ska kunna ske även utan biståndsbedömning som en egeninläggning utifrån den enskildes behov. Vi anser att frågan behöver utredas.

Självklart vill vi också att motsvarande möjlighet till gemensamma, mer intensiva insatser i team ska finnas i hemmiljö, något som ofta görs i samband med hemkomst från sjukhusinläggning t ex. Det bör också kunna göras när behov finns.

6 Ett rikare liv genom att enkelt få stöd och insatser vid behov och veta vart man kan vända sig

6.1 Hemtjänst utan behovsprövning

Miljöpartiet har i regeringsställning bidragit till förändringen av socialtjänstlagen så att socialtjänsten numera får erbjuda hemtjänst till äldre utan behovsprövning. Den nya regeln är en möjlighet som kommuner kan besluta sig för att införa, men det är i dagsläget inget krav.

Vi skulle vilja förstärka detta så att det blir en generell rättighet för äldre i hela landet. Det är ett synsätt som innebär att vi utgår från att den äldre själv kan bedöma sitt behov och inte ska behöva få sina behov bedömda av en biståndsbedömare. Ibland pratar man om ett salutogent förhållningssätt, det vill säga något som främjar hälsa. Det menar vi att stöd utan individuell behovsprövning i högsta grad kan utgöra.

Redan i dag ställer lagen krav som ska vara uppfyllda för att hemtjänst utan behovsprövning ska vara möjlig. Att den enskilde ska veta i vilken utsträckning det går att påverka insatsen, hur den följs upp och hur hen kan söka om biståndsbedömda insatser. Det är självklart även fortsatt viktigt, men för att enkelt kunna få hjälp vid behov och för att äldre ska känna sig mindre i underläge vill vi att det blir generellt möjligt överallt att få hemtjänst utan behovsprövning.

6.2 Veta vart man ska vända sig

Det måste vara enkelt att få stöd. Kommuner behöver erbjuda enkla ingångar. Utöver digital information behöver det finnas ett telefonnummer att ringa, där en kan få personlig hjälp och information utan långa väntetider eller platser dit man kan gå och få information.

Alla äldre ska veta vart man ska vända sig när hjälpen och stödet inte fungerar som det ska. Funktionen personligt ombud som finns för personer med psykisk problematik har inneburit mycket bra stöd i att få de insatser man behöver bl.a. Vi tycker att det finns goda skäl att se över om personligt ombud eller motsvarande skulle kunna finnas även för äldre i behov.

6.3 Ett nytt stöd vid missförhållanden

Den som upplever missförhållanden ska kunna få hjälp att ta dessa vidare. En ska inte behöva göra det själv.

Att vara beroende av insatser gör en sårbar och i underläge. Patientnämnderna har funktionen att ta emot synpunkter och klagomål på hälso- och sjukvård och allmän omvårdnad. Det är dock alltför sällan äldre eller anhöriga hör av sig dit. Ett skäl kan vara den känsla av underläge och beroendesituation som många upplever. Det är därför viktigt att se över hur systemet fungerar idag, vilken typ av missförhållanden som inte täcks av patientnämndernas arbete och hur de bättre ska kunna fånga in de synpunkter och missförhållanden som äldre upplever i vård och omsorg och även insatser inom till exempel hemtjänst. Ett sätt kan vara att skapa någon typ av hjälpfunktion som kan vara en mellanlänk när det gäller missförhållanden som den enskilde enkelt kan vända sig till och som kan ta frågan vidare. Möjligheten att göra det anonymt bör också ses över. Med ett system som bättre fångar upp missförhållanden och ser till att de åtgärdas skulle göra att samhället snabbare kan åtgärda sådant som i andra fall riskerar att leda till anmälningar i ett senare skede.

Lex Sarah har inneburit mycket, men den enskilde som känner sig för osäker på om hen vågar larva har inte mycket hjälp av den eftersom det är de anställda som gör en lex Sarah-anmälan.

6.4 Val inom valfriheten

Miljöpartiet tycker att det är bra att äldre kan göra val i frågor som rör vård, omsorg och utförande av tjänster. Vi menar dock att det inte bara är viktigt att ha flera företag eller utförare att välja mellan utan även att valet är reellt och meningsfullt för den äldre. Meningsfulla val är till exempel att få hjälp att laga maten hemma eller att ha samma person som kommer flertalet morgnar i veckan. Kommunen bör kunna ha den servicen att utifrån det antal kriterier som den äldre vill ha göra förfrågningar hos de olika utförarna och presentera vilka som har det som den enskilde efterfrågar. Att enbart lämna den enskilde till en uppsjö av utförare, som fallet är i många storstäder, är ett orimligt sätt att erbjuda valfrihet på. Vi vill därför att den äldre ska kunna få hjälp av kommunen med förfrågningar för att kunna välja utifrån det individuella behovet. Det vill vi ge regeringen tillkänna.

7 Det rikare livet med pengar över

7.1 Bättre grundtrygghet i pensionen

Pensionerna måste höjas. Alla ska kunna leva på sin pension. Pensionen är både en jämställdhets- och en frihetsfråga och då behövs förändringar. Vi har långt ifrån jämställda pensioner i dag. Det är oerhört problematiskt att så många, i synnerhet kvinnor, har så låg pension. En hel del har möjlighet att få bostadstillägg men söker inte. Det är förmodligen delvis en informationsfråga, men hur mycket myndigheten än tycks informera kvarstår faktum att många inte söker. Att det av en del felaktigt uppfattas som ett bidrag, att man inte vill ligga till last eller att det inte känns bra har uppmärksamats som skäl. Eller kanske att det verkar för krångligt. Trots att för få ansöker har myndigheten kontinuerliga problem med att klara av hanteringen av alla ansökningar; tiden för handläggning har legat på sex månader för inte så länge sedan.

Miljöpartiet vill att vi åter ska få en situation där pensionen är en trygghet för alla människor. Vi ifrågasätter idén om att människor som jobbat hela livet med höga löner med självklarhet även ska premieras efter pensionen, medan de som slitit hårt, kanske varit sjuka i perioder och fått låg lön efter pensionen, fortsatt ska ha det tufft.

Vi menar att det behövs förändringar för att förbättra nuvarande system. Skatterna slår väldigt olika och många gånger orättvist på just pensionerna och skulle behöva ses över. Målet måste vara att nå en ökad jämlikhet för äldre i hela landet med målet att man ska kunna leva på sin pension.

7.2 Information till den enskilde i dagens system

Till dess att systemet har ändrats anser vi att informationen behöver bli betydligt bättre. Idag går det knappt att få hjälp med beräkningar av hur den framtida pensionen kommer se ut, om yrkeslivet har innehållit många olika faser. Det är inte rimligt för den som vill planera för sin pension.

7.3 Hög hyresnivå i specialboenden

Ett särskilt problem är också att kostnaden i de särskilda boendena ofta är påtagligt hög. Teoretiskt sett kan hyresnämnden pröva en fråga om rimligheten, men det är mycket sällan en person orkar driva detta. Det vore angeläget att se över möjligheten att utforma ett system för rimliga hyror i specialboenden.

7.4 Kontantfrågan

Att inte kunna få tillgång till kontanter är ett problem på många sätt. När bank efter bank stängde ner sin kontanthantering drabbade det många, inte minst äldre som fortfarande ville göra sina bankärenden på plats och kunna sätta in och ta ut pengar. En del för att de saknar kort, smartphone och datorer eller inte vill eller anser sig kunna använda dessa. Per Bolund lade i sin roll som finansmarknadsminister fram ett förslag som fick riksdagens stöd om att det ska finnas krav på bankerna att tillgängliggöra kontanter. Enligt beslutet ska ingen människa ha längre än 25 km för att kunna få tillgång till kontanter.

Detta är angeläget. Det finns dock en rad andra sammanhang där människor kan bli utestängda om eller när kontanthanteringen försvinner. Redan nu accepteras endast kort eller digital hantering på många ställen: affärer, caféer, bioografer, teatrar, parkeringsautomater, offentliga toaletter, bussar – listan kan göras lång.

Pensionärsorganisationerna har länge lyft problematiken. Det finns många äldre som inte har några problem med omställning, medan andra har det och känner sig alltmer utslutna ur samhället.

Vi anser att möjligheten att betala med olika betalmedel bör ses som en rättighet. Regeringen bör hitta en lösning på problematiken. Att helt gå över till digital hantering har dessutom en sårbarhetsproblematik som visat sig i flera sammanhang. Även det kan vara ett bidragande skäl till att hitta lösningar som passar alla.

Ulrika Westerlund (MP)

Annika Hirvonen (MP)

Janine Alm Ericson (MP)

Amanda Lind (MP)